

נושאים בנושא השואה, ממקורות היהדות, עבור רבנים צבאיים וסגלי רבנות

תודה:

לרב שחר רחמני

לרב יצחק בן-יוסף

לרב משה ראבד

לרב חיים מרקוביץ

לרב איתי קרמר

לרועי אהרוני, איתי בן אליהו, דוד ברוקנר ואמיר קשיש.

אחרון חביב וחשוב, מוביל המשימה: אליחי אורן

הקדמה לעיסוק בזיכרון השואה

(שיחה מקדימה)

מטרה חשובה, ללמוד ולזכור מה עבר על העם שלנו. "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור" (פרשת האזינו). הזיכרון תופס מקום מרכזי ביהדות: הזיכרון האישי של האדם ובעיקר הזיכרון הקולקטיבי-לאומי. חלק מהותי מעיצוב אישיותו וזהותו של אדם בנוי מזיכרונותיו. חשוב לזכור בכל יום את מעמד הר סיני, את יציאת מצרים, את אשר עשה לנו עמלק, ועוד. עניינו של הזיכרון איננו הצצה ארכיאולוגית אל העבר שלנו בלבד, אלא יציקת משמעות למציאות שבה אנו פועלים. המאורעות שקרו בעבר הם חלק מאיתנו ומשפיעים עלינו במישרין ובעקיפין גם היום.

לדוגמה, זכירת מעמד הר סיני מחברת מחדש את האדם בכל יום אל המאורע הזה. היא גורמת לו לזכור את הגודל שכבן לעם ישראל הוא ראוי לו. זכירת יציאת מצרים מעוררת באדם את הזהות הלאומית, את ההכרה ביכולתה של האומה להשתחרר מהכבלים הפיזיים והתרבותיים שמקיפים אותה ואת יכולתה לצאת לחירות.

בדורנו אנו חייבים לזכור את השואה. כל חייל בצבא ההגנה לישראל צריך להעמיד לנגד עיניו את זיכרון השואה, זיכרון ההשמדה האכזרית של ששת מיליוני היהודים ושל בני עמים רבים אחרים, זיכרון האנטישמיות ושנאת ישראל התהומית וזיכרון הגבורה של השמירה על צלם אלוקים וגבורתם של אלו שניצלו ועלו ארצה להילחם על תקומתה של מדינת ישראל. ההתבוננות במה שקרה בשואה תיתן לנו פרספקטיבה רחבה יותר על יכולתנו לעמוד באתגרי ענק גם היום. היום עדיין אנו עדים לשנאה, טרור ואנטישמיות כלפי העם היהודי ומדינת ישראל. הרצון להשמיד אותנו כנראה לא נגדע לאחר השואה, והוא ממשיך להתקיים. תקומתה של מדינת ישראל, העוצמות של צה"ל ועזרת שמים מונעות מהאויבים שלנו לבצע את זממם. המסע הזה אינו רק מסע אל העבר הלא רחוק שלנו - הוא בעיקר מסע אל ההווה ואל העתיד שלנו. מכאן אנו צריכים לשאוב את ההכרה בשליחות ובזכות הגדולה שלנו לשרת בצבא ההגנה לישראל. כאן אנחנו מבינים שסכנה עצומה עלולה להתפתח גם בעידנים שבהם נדמה לנו שהקדמה שולטת בעולם. לא ניתן לשקט היחסי להרדים אותנו. עלינו להיות ערניים – להוות חומת מגן.

החורבן והתקומה

חורבן יהדות אירופה היה כמעט מוחלט. ההרס לא השאיר כמעט שום זיק של תקווה ותקומה. החיה האנושית הנאצית דאגה לא להשאיר אפילו את סימני ההרג עצמם. במחנה טרבלינקה, למשל, לא נשאר דבר. לאחר המרד שהתחולל במקום, הנאצים סגרו את המחנה, פירקו אותו והקימו שם חווה חקלאית. את גופות 900 אלף (!) הנספים הם שרפו, ריסקו ופיזרו באדמת המקום. מה שנותר זו רק אנדרטה, שטח פתוח, מוקף יערות מסביב, שאדמתו מלאה בעצמותיהם המרוסקות של הקדושים.

כמה סמלית העובדה שהדימוי התנ"כי החזק ביותר לגלות הוא בקעה מלאה עצמות. בספר יחזקאל מופיע חזון העצמות היבשות (פרק ל"ז). מתוך הדברים אנו מבקשים ללמוד שאנו "הפרק הבא בתנ"ך" – התנ"ך הינו ספר החזון, ואנחנו פרק היישום.

חזון העצמות היבשות

- (א) הִיָּתָה עָלַי יָד ה' וַיּוֹצֵאֵנִי בְרוּחַ ה' וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבְּקָעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת :
- (ב) וְהֶעֱבִירֵנִי עֲלֵיהֶם סְבִיב סְבִיב וְהִנֵּה רְבוֹת מְאֹד עַל פְּנֵי הַבְּקָעָה וְהִנֵּה יְבֻשׁוֹת מְאֹד :
- (ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הֲתַחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַר ה' אֱלֹקִים אֶתָּה יַדְעָתָּ :
- (ד) וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְבֵּא עַל הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֻשׁוֹת שְׁמְעוּ דְבַר ה' :
- (ה) כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מְבִיא בְכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם :
- (ו) וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גְּדִים וְהֶעֱלַתִּי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקִרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בְכֶם רוּחַ וְחַיִּיתֶם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' :
- (ז) וַנִּבְּאֵתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי וַיְהִי קוֹל כְּהִנְבְּאִי וְהִנֵּה רֶעֶשׂ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל עֶצְמוֹ :
- (ח) וְרִאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גְּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מְלֻמְעָלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם :
- (ט) וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְבֵּא אֶל הָרוּחַ הִנְבֵּא בֶן אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל הָרוּחַ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בְּאֵי הָרוּחַ וּפְחִי בְּהַרוּגִים הָאֵלֶּה וַיַּחֲיוּ :
- (י) וְהִנְבְּאֵתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי וַתְּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיַּחֲיוּ וַיַּעֲמְדוּ עַל רַגְלֵיהֶם חֵיל גְּדוֹל מְאֹד מְאֹד :
- (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אֲמָרִים יָבֹשׁוּ עֲצָמוֹתֵינוּ וְאֲבָדָה תִּקְנֹתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ :
- (יב) לָכֵן הִנְבֵּא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים הִנֵּה אֲנִי פֹתַח אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וְהֶעֱלִיתִי אֶתְכֶם מִקְבֻרֹתֵיכֶם עִמִּי וְהִבְּאֵתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל :
- (יג) וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחִי אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם וּבְהֶעֱלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבֻרֹתֵיכֶם עִמִּי :

(יד) וְנָתַתִּי רוּחִי בְכֶם וְחַיִּיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל אֲדָמְתְּכֶם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וְעָשִׂיתִי נְאֻם ה':

החזון הנגלה לעיני הנביא יחזקאל הוא של תחיית המתים. העצמות חוברות, קורמות עור וגידים וקמות לתחייה. כשחושבים על מחנה טרבלינקה, על האדמה שמתחת לפניה פזורות ומרוסקות עצמותיהם של 900 אלף מבני עמנו, חזון העצמות היבשות של הנביא יחזקאל מקבל משמעות חדשה. המשל הופך **לממשות**, והמראה המצמרר של העצמות היבשות נעשה חזון ריאלי ומוחשי ביותר.

אנו יכולים לדמות את הבקעה מלאת העצמות שנגלתה לעיני הנביא לאדמת טרבלינקה, בפרט, ולבקעת אירופה, בכלל. הנביא, שעמד אז בבקעת דורא שבבבל, כמו עומד עתה על עיי החורבות של קהילות ישראל, רואה את האודים העשנים העולים ממשרפות אושוויץ וטרבלינקה, והוא שואל: **"התחיינה העצמות האלה?"**; **האם יש עוד תקווה לאומית לעם הזה?** או אז, עולים מקבריהם אסירי המחנות והמוזלמנים ("שלדי האדם", המורעבים), מן היערות יוצאים הפרטיזנים, ומן הבונקרים העשנים באים מורדי הגטאות, שארית הפליטה מתלכדת, קמה ועולה ארצה, להילחם על מולדתה ולהשתתף בהקמת מדינת ישראל.

ראיית הנחמה בתוך החורבן

אנו עומדים לנוכח החורבן המזעזע של יהדות אירופה. אנו רואים איך היא פרוחה לפני השואה ומה נותר ממנה – אפר ואבק. הצער והכאב מציפים אותנו, ים של חורבן וסבל הומה כנגד עינינו, אבל האם אפשר לראות גם נחמה מבין החרקים?

חורבן נוסף שעבר על עמנו הוא חורבן בית המקדש השני והיציאה לגלות. לאחר כ-830 שנים (הנחלקות לשתי תקופות על-ידי 70 שנות חורבן ביניהן), שבהן היה בית המקדש המרכז הרוחני, התרבותי והלאומי של העם – הוא נחרב כליל. רבבות נרצחו, ושארית העם הוגלתה מארצו.

התלמוד הבבלי מספר לנו איך חשו ארבעה מחכמי ישראל אל מול חזיון החורבן:

”היו רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא עולים לירושלים. כיוון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיוון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קודשי הקודשים. התחילו הם בוכים ורבי עקיבא משחק.

אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים?

אמרו לו: מקום שכתוב בו 'והזר הקרב יומת' ועכשיו שועלים ילכו בו ולא נבכה? אמר להם: לכך אני מצחק!... תלה [הכתוב] נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב: 'לכן בגללכם ציון שדה תחרש', בזכריה כתיב: 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה'. עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת!

בלשון הזה אמרו לו: 'עקיבא, נחמתנו, עקיבא, נחמתנו!'”

(על-פי מסכת מכות, דף כ"ד עמ' ב')

את תגובתם של רבן גמליאל, רבי אלעזר ורבי יהושע אנחנו מבינים היטב. הם קורעים את בגדיהם לאות אבל ופורצים בבכי. אולם תגובתו של רבי עקיבא היא תמוהה. מה גרם לרבי עקיבא לצחוק?

המהר"ל מסביר את הלך מחשבתו של רבי עקיבא :

"וכאשר מקוימת הגזירה האחת, שהוא החורבן, אין ספק שתהיה גם כן מקוימת הגזירה השנית, היא ההוויה שהיא לבית המקדש. אבל אם לא תהיה מקוימת הגזירה שהוא החורבן, היה מסופק בנבואת זכריה. אף על שאין ספק בנבואת הנביא, מכל מקום יש לחשוב כי בוודאי ישבו זקנים וזקנות בירושלים, אבל לא הרבה, רק איזה יחידים, ולא יהיה מיושב לגמרי. אבל כאשר ראו החורבן והשיממון הגדול, עד כדי שיצא שועל מבית קודשי קודשים, וזה בוודאי חורבן גדול, אז ידעו כי כמו שהעדר והחורבן שהם העוצמה גדולה שהם קודמים לבניין - כך יהיה הבניין, שתהיה ירושלים מיושבת לגמרי ביישוב הגמור".

מה שמביא את ר' עקיבא לצחוק הוא דווקא גודל החורבן. המהר"ל מסביר, שיש תופעה בבריאה שכל מציאות חדשה המופיעה בעולם נוצרת מתוך הכרח או משבר הקודם לה; כמו שאנו יכולים להבחין בעלות השחר מתוך הזמן החשוך ביותר בלילה. ככל שהחורף יותר קר ומדכא כל אות של חיים, כך במעמקים נבנית עוצמה אדירה שתפרוץ באביב יותר מבתקופות אחרות. אותו הדבר גם במצב שבו גדול החורבן והמצב בלתי נסבל - בוודאי משהו גדול מבשיל מתחת לפני השטח ויצמח ממשבר שכזה. קשה שלא להבחין בטווח ההיסטורי הקצר שבין סיום השואה לתקומתה של מדינת ישראל. ועדיין, בזמן המינימלי הזה ראינו את הסתלקותן של ההתלבטויות ביחס למדינת ישראל בתוך ומחוץ לעם היהודי, ואת עוצמות העלייה, המלחמה והבניין שהופיעו בנו בניגוד לכל הציפיות. דווקא מתוך האפר, הזוועה והחורבן הנורא של יהדות אירופה אנו רואים שביב של אור. מה שר' עקיבא ראה בעיני רוחו אל מול החורבן, את רחובותיה של ירושלים מלאים זקנים, זקנות וילדים משחקים, אנחנו רואים בעינינו ממש.

על הדילמות ההלכתית-מוסריות שיצרה התופת באירופה

הקדמה

התורה איננה ידע לימודי בלבד עבור לומדיה. היא גורם מחנך, משפיע ומעצב של כל האישיות. התורה מתמודדת עם שאלות האתיקה והמוסר הקשות ביותר של יחיד ושל עם. מגמת התורה היא לתקן את העולם ולהפוך אותו למקום טוב יותר. מתוך ראייה זו עמלים יושבי בית המדרש לברר את הדרך הנכונה שבה צריך לנהוג במצבי החיים המשתנים. הלימוד בבית המדרש הוא בדרך של דיון בין הלומדים, על מנת שהלימוד יפנה ויעורר את המחשבה.

בנושא זה בחרנו להתמקד בקצרה בדיון תורני הנוגע לקדושת החיים וערכם.

הגמרא במסכת בבא מציעא דף ס"ב עמ' א' מציגה לפנינו דילמה מוסרית:

"שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך' - חייך קודמים לחיי חברך".

(בבא מציעא ס"ב עמוד א')

שאלות להעמקה:

- מהו הערך המרכזי שעומד לעיני בן פטורא, הסובר שהדבר הנכון הוא ששניהם ימותו? מה כל-כך חמור בכך שאחד יראה במיתתו של חברו, עד כדי כך שעדיף ששניהם ימותו?
 - איך לומד ר' עקיבא מהפסוק "וחי אחיך עמך" שחייך קודמים? (אפשר גם להבין את הפסוק אחרת!)
 - אילו סיטואציות אחרות שדומות למקרה שבגמרא אתם מכירים, וכיצד צריך לנהוג בהן על-פי ר' עקיבא ועל-פי בן פטורא?
- לפי בן פטורא, אי-אפשר להעדיף חיי אדם אחד על פני רעהו. במצב שצריך לבחור - הפיתרון הוא לא לבחור, כי לא יכול להיווצר מצב שאדם העדיף את חיי

חברו על פני חייו שלו. זו פגיעה בערך חיי אדם - השיקול המוסרי הפרטי גובר על השיקול הפרקטי ואולי הגדול יותר (ייתכן שאמא תעדיף להחיות את בנה, או בן את אימו), ועדיף שימותו כולם ולא יפגעו בחיי אדם, כולל אלו של עצמם.

ר' עקיבא לומד מהפסוק "וחי אחיך עמך", שהחובה לדאוג לחיי חברך היא "עמך"; כלומר, לא במחיר חיידך. בזה קובע ר' עקיבא כלל אתי מרכזי ביחס לחיי אדם: כיוון שאי-אפשר להעדיף חיי איש על רעהו, הכלל הוא שחיידך קודמים, ולכן האדם אינו מצווה לתת לחברו את שארית המים שנשארו לו (פיתרון הלכתי זה הוא הכרחי, מאחר שאם שניהם יהיו מצווים לתת את המים לחבר, שוב ימותו שניהם).

- ראוי לציין את הערתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, לפיה אם אמנם יבחר אדם לתת את המים לחברו, הוא ייחשב לחסיד – צדיק העושה מעבר למצופה ולנדרש ממנו. האיסור הינו רק על יצירת מציאות שתגרום למות שניהם.

מקור נוסף העוסק בדילמה בחיי אדם נמצא בתלמוד ירושלמי:

"סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו: 'תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו. ואם לאו - הרי אנו הורגין את כולכם'. אפילו כולן נהרגין - לא ימסרו נפש אחת מישראל. ייחדו להן אחד כשבע בן בכרי (היה מבוקש על רצח) - ימסרו אותו ולא ייהרגו. אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה, כשבע בן בכרי".

(תלמוד ירושלמי, פרק ח' דף מ"ו)

שאלות להעמקה:

1. מדוע אומרת הגמרא שאפילו אם כולם ייהרגו, אין למסור אף אדם?
2. מדוע במקרה שבחרים הרוצחים את האדם שהם רוצים להרוג, סובר ר' יוחנן שיש למסור אותו?

הסיבה שעל כולם להיהרג ולא למסור אף אדם למיתה נובעת מהחומרה של איסור רציחה אפילו בדרך עקיפה. אף שמדובר בקהילה המכילה אנשים רבים, אין אפשרות להוציא להורג אחד מהם לטובת השאר. (אמנם, נכון יעשה מי שיתנדב להציל את חבריו, כפי שמצאנו במקרים רבים בשואה).

במקרה כגון שבע בן בכרי, מדובר ברוצח נמלט שדינו מוות, ועל כך חלוקים ריש לקיש ור' יוחנן. לפי ריש לקיש, רק אם דינו מוות ממילא - מותר להסגירו, כדי לא לסכן את הרבים, שהרי הוא בן-מוות ממילא. לפי ר' יוחנן, אם הרוצחים בחרו באדם ספציפי (אפילו שאינו בן-מוות), אזי הוא מסכן את כולם בכך שאינו מוסר את עצמו, ולכן מותר למסור אותו לפושעים (ייתכן גם שמותו אינו ודאי).

מעשה שאירע באושוויץ (אפשרות לשילוב בשיעור):

אירוע שהתרחש באושוויץ בראש השנה תש"ה: בערב החג ערכו הנאצים סלקציה אכזרית ביותר. הם בחרו להריגה נערים, שגובהם לא עבר את קורת העץ שהנאצים העמידו, וכלאו אותם בצריף. ביניהם היה גם בנו היחיד של יהודי "פשוט" מהונגריה. היהודי הציג בפני הרב את חיבוטי נפשו, האם להציל את בנו, כאשר הוא יודע בוודאות שנער אחר ילקח תחתיו. זהו קיצור דבריו של הרב בספרו "שו"ת מקדשי השם":

"הנה ניגש אלי איש יהודי, שאמר לי: 'רבי! הבן יחיד שלי נמצא שמה בתוך הנערים הנידונים לשריפה, ויש בידי היכולת לפדותו, והיות שידוע לנו בלי שום ספק, שהקאפוס יתפסו אחר במקומו, על כן אני שואל מהרבי שאלה להלכה ולמעשה, לפסוק לי הדין על פי התורה אם אני רשאי לפדותו, וכאשר יפסוק כן אעשה'.

"ואני בשומעי השאלה הלז, רעדה אחזתני לפסוק בדיני נפשות, והשבתי לו: ידידי היקר, איך אוכל לפסוק לך הלכה ברורה על שאלה כזו. במצב כזה, הלא גם בזמן שבית המקדש היה קיים הייתה שאלה כזו שהיא בדיני נפשות עולה על שלחן הסנהדרין, ואני כאן באושוויץ, בלי שום ספר הלכה, ובלי עוד רבנים אחרים, ובלי שום ישוב הדעת, מרוב התלאות והצרות.

"כשראה שאני עומד בשלי ואינני רוצה לענות לו דבר הלכה, ענה ואמר לי ברגש ובהתלהבות גדולה: רבי, אני עשיתי את שלי כפי שהתורה מחייבת אותי לעשות. שאלתי את הרב שאלה, ורב אחר אין כאן. אם אין כבוד הרב יכול

לענות, שמותר לי לפדות את ילדי, הרי זה סימן שאיננו שלם (בנפשו) עם ההלכה להתיר. שכן אילו היה מותר בלי שום פקפוק, בוודאי היה עונה לי שמותר. פירושו של דבר בשבילי, כי אסור לי הדבר על פי ההלכה".

(על פי ספר שו"ת מקדשי השם, עמ' 8)

שאלת קישור (לנושא הבא "דילמות בשדה הקרב"):

גם בשדה הקרב ישנן דילמות רבות וקשות. האם, לדעתכם, במצב מלחמה יש שיקולים אחרים מימי שגרה שמנחים אותנו? מה הם?

דילמה בשדה הקרב: האם חייל מחויב או רשאי להכניס את עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו?

נענין בהתייחסות ספר השו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן נז) מאת הרב אליעזר יהודה ולדנברג:

"בספרי שאלות ותשובות ציץ אליעזר חלק ח' סימן ט"ו הבאתי את דברי הרדב"ז שסובר בפשיטות שאין אדם צריך להכניס את עצמו בספק סכנת נפשות כדי להציל את חברו מסכנה, ואם מחמיר על עצמו בכך הרי זה חסיד שוטה, משום דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה.

"ונשאלתי מה יהא הדין בזה במלחמה, אם חייל מחויב או רשאי להכניס א"ע בספק סכנה כדי להציל את חברו החייל מסכנה ודאית, כגון שמוטל פצוע בשטח מסוכן וחשוף לאויב ואם לא ימהר ויחיש להוציא אותו מהשטח ימות בודאי מפצעיו, וכל הדומה לזה..."

"אבל לאחר העיון נראה דיש לומר דבמלחמה שאני, וכשם שהותרה עצם המלחמה למסיבותיה ולמשימותיה ולהכניס בסכנה עם רב, כך אחת מהלכותיה היא שכל א"א מאנשי הקרב מחויב למסור את נפשו להציל את משנהו מסכנה שנקלע בה מגרמת המלחמה.

"...ומכיון שכן מסתבר לומר, דכשם שאי אפשר ללמוד מהמותר במלחמה למקום אחר, כך אי אפשר גם ללמוד מהאסור במקום אחר לגבי מלחמה, וכשם שהכלל של וחי בהם לא חל במלחמה, כך הכלל של חיך קודמים ג"כ לא חל במלחמה אלא כאיש אחד מחויבים למסור כא"א את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו, ונכנס זה ג"כ בכללי הלכות ציבור והנהגת המדינה ותקנתה.

"...במלחמה צריך ומחויב כל אחד ואחד להכניס את עצמו בסכנה כדי לבוא לעזרת חברו הנתון בסכנה אצל האויב. והגם שיש לדחוקי ולומר שהחויב הזה הוא רק בשעת עמידה בקרב ממש, ולא כשחברו נמצא כבר מחוץ לקרב הממשי ומוטל פצוע וכדומה לזה. מ"מ לא מסתבר כלל לחלק בכך, אלא דדין התורה בזה הוא שבמלחמה ובשדה הקרב אין הדין של חיך קודמין אלא כל אחד ואחד מחויב לחרף נפשו להציל את חברו מסכנה אפילו כשמכניס את עצמו על ידי כך בודאות לידי ספק סכנה, וכן אפילו כשספק השקול הוא גם על חברו אם בלי הצלתו ישאר בחיים או ימות או יהרג, וזהו מהלכות ציבור לתקנת המדינה וטובת העם".

מלחמת הטוב והרע

בספר "שיחות עם היטלר" שכתב הרמן ראושנינג, רופאו ואיש סודו של היטלר שברח לאמריקה הדרומית וכתב שם את ספרו, מופיעה האידיאולוגיה של היטלר, המחשבה שהולידה את המעשים. לדברי ראושנינג, כך התבטא היטלר:

"המלחמה על השלטון בעולם נערכת רק בינינו, בין שני המחנות הללו בלבד, בין הגרמנים ליהודים. כל השאר איננו אלא מראית עין כוזבת".

הפלישה לצ'כוסלובקיה ולפולין, המלחמה באנגלים ובצרפתים – כל אלו הן רק תפאורה למאבק האמיתי, המאבק בעם ישראל. גם כשהמערך הגרמני כבר קרס, המשיך היטלר להעסיק חיילים במחנות ההשמדה במקום לשלוח אותם לחזית. זה היה עבורו העניין המרכזי!

מה ראה בנו היטלר? האם איימנו עליו באיזו צורה? במה הפרענו לו? גם על זה כותב ראושנינג:

"היהודי מושל בכל מערכות הרוח, הוא הדביק את האנושות בחיידקים, שהם – אמונה, תורת המוסר, רגש המצפון ומושג החטא".

מה שבאמת מפריע לו זה המוסר היהודי; כלומר, האמונה שבסוף העולם יהיה טוב והצדק ישלוט. ראושנינג מביא את דברי היטלר, שמהם ניתן ללמוד מה עמד מאחורי המטרה להשמיד את העם היהודי:

"המצפון הוא המצאה יהודית".

היטלר רצה להרוג את המצפון האנושי, להפוך את האדם לברברי חסר צלם אנוש. הוא הבין כי אי-אפשר לעשות זאת כל עוד העם היהודי קיים, כל עוד יהודי אחד קיים בעולם. היהודי מעורר את רגש המצפון של העולם! לכן חייבים להשמיד אותו. למרות הקושי שבכך, ניתן אולי להכיר את עצמנו דווקא מתוך הרוח שדחפה את הצורך הגרמני לרצות בהשמדתנו.

ציטוט מדברי נשיא המדינה שמעון פרס, בנאום שנשא ביום הזיכרון לשואה ולגבורה (תשס"ט):

"האנטישמיות היא מחלה שאינה יהודית, ולרפא אותה צריכים אלה שמתוכם היא צמחה. לנו קשה להבין מדוע בחרו גדולי העריצים כהיטלר הנאצי, או סטאלין הבולשביקי, או אחמדינג'אד הפרסי, את היהודים כמטרה לשנאתם, לשיגעונם, לאלימותם. ייתכן והתנגדותם לעם היהודי באה בגלל עוצמתו הרוחנית - עם שהיה עני בנכסים ועתיר בערכים. מטורפי הכוח חוששים מעוצמת הרוח... מדינת ישראל אינה רק מגן ליהודים, היא מסר היסטורי שלנו: להוסיף ולהיות עם נושא בשורה מוסרית. אין מורשת ללא קיום יורשים... זהו הלקח לעתיד: לשלב אמונה ועוצמה, להיות עם צודק בעולם צודק, ומי שינסה לשבור את רוחנו - יישבר בעצמו! ספינתנו היא צרת ממדים, אבל הרוח הנושבת במפרשיה היא רוח גדולה ונצחית".

את המסר הזה אנו לוקחים גם למאבק בהגנה על המולדת.

מספר גיבור ישראל צביקה גרינוולד ("כוח צביקה")¹ מה עמד לנגד עיניו בקרב ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים:

"ידעתי בבירור שאנו עומדים עם הגב לקיר מול כוחות אויב עדיפים, וידעתי גם שאין ברירה, חייבים לנצח בכל מחיר. בתחושת לא היו המילים האלה: 'בכל מחיר' משום פראזה. זו הייתה מציאות. כל שעות הלחימה בלילה ההוא, עד שחברתי לכוח של הסמח"ט, בכל פעם שדיווחתי למפקדה על הצורך בעזרה, בתגבור, ליוו אותי במעין הבזקים קצרים על 'הבית' שעליו אני מגן. 'ראיתי' בגבי את האורות של קריית-שמונה מנצנצים ממרחק. 'ראיתי' את התמונות מן הקרב הנועז בגטו ורשה, את 'אנטק' נלחם והורג בגרמנים, את הלוחמים בפיקודו של מרדכי אנילביץ' בבונקר ברחוב ממילא 18 בגטו מקריבים את חייהם במאבק חסר סיכוי כמעט, אך לגמרי לא נואש, נגד הקלגסים הנאצים. 'ראיתי' את הבית הקטן שלי בקיבוץ לוחמי-הגטאות. אחד הרעיונות שמופיעים ביהדות הוא שהרע גורם

¹ **צביקה גרינוולד** היה מט"ק במלחמת יום כיפור, שנלחם להדוף את הכוחות הסוריים שפלשו אל הגולן. כשנדע לו על פרוץ הקרבות, ארגן לעצמו כוח של שלושה ויצא לבלום את התקדמות שריוני האויב. במהלך קרב זה, איבדנו שני טנקים, וצביקה נשאר לבדו מול ניסיונות חוזרים ונשנים של הסורים להתקדם. במשך שעות נלחם יחידי, בעוד שבכל רשתות הפיקוד חשבוהו כמפקד כוח טנקים שכונה "כוח צביקה". לאחר הקרב, פונה לבית החולים אבל כעבור שבוע חזר להמשך הלחימה. בעמידתו האיתנה, אגב גילוי גבורה עילאית, עיכב ומנע את התקדמות הסורים לעבר נהר הירדן וקיבל על כך את עיטור הגבורה.

להבחנה בטוב. הרבה פעמים אויבינו יודעים להבחין דווקא מתוך זדונם בנקודות אמיתיות שבנו, ואילו אנו מתוך הרגל איננו מודעים להן.

'ראיתי' את מיכל שלי; ואת ההבזקים האלה ליוותה כל העת המחשבה שהסורים מבקשים לנפץ את התמונה של הבית, לאיים על קיומם של המראות האלה, את התמונות שהן חיי. האיום הזה היה, להרגשתי, ברמה של סכנת שואה שנייה. את השואה הזאת, ידעתי, יש למנוע בכל מחיר, אסור להיכשל. אני חייב לבלום את הסורים".

נסכם בדברי הרמטכ"ל, רא"ל גבי אשכנזי: "אנחנו, הלוחמים היהודים, ממשיכים את מלחמתם ומגשימים את תקוותיהם של ניצולי השואה והנספים".

ניצחון הרוח

מקובל לומר שניצחנו את הנאצים בכך בעצם הקמתה של מדינת ישראל. אך בעצם, **כבר בזמן השואה ניצחנו את הנאצים**. הנאצים עשו כל שביכולתם כדי למחוק את צלם האלוקים שבנו, את הסממנים היהודיים שבנו ואת האדם שבנו; להפוך אותנו לחיות. בהגדה של פסח אנו אומרים: "וירעו אותנו המצרים"; הכוונה שהם ניסו לעשות אותנו רעים, למחוק את צלם האלוקים שבנו, אך את זה הנאצים לא הצליחו לעשות. לפניך שני סיפורים המביאים דוגמאות לכך:

ראש הישיבה מול קני הרובים – על החסד "שלא עשני כמותם"

סיפר ר' משה שמרלר, שהיה ראש ישיבה בווינה ולאחר שניצל בניסי-ניסים היה רבם של נטורי קרתא בירושלים: באו אצלי אותם רשעים, אסרוני, הובילוני אל מרתפם, העמידוני כשפניי אל הקיר, ואסרו עלי ניע וזיע, כשידי זקופות כלפי מעלה; מדי פעם בפעם הובאה להם סעודה אחרת, והם ישבו וזללו וסבאו ושרו שירי-נבלה, וכשהפסיקום מעט, פלטו מאחוריי איומים: הנה אנו הורגים אותך, והיו מקשקשים באקדחיהם; וכן חבורה יוצאת וחבורה נכנסת, ואני עומד על רגליי וידיי זקופות, וכך עמדתי למעלה מיממה. אודה, כהרף-עין הייתה לי חולשת-דעת והרהרתי בליבי: אבינו שבשמים, זה עולמך וכך מסרת את עמך ישראל בידי טמאים!?

אולם תוך-כדי-כך הרהרתי גם הרהרתי: והרי עלול היה להיות ההיפך, שאני אהיה כאחד מהם, שנמחק צלם אלוקים מעל מצחו ומתוך נפשו, ואחד מהם הייתי, חס ושלום, ועל החסד הזה הודיתי לשמו יתברך, ומכאן ואילך, כל אשר סביבי שוב לא נגע אליי.

(דב סדן, מפי משה שמרלר)

מיומנו של הספרן הידוע זליג קלמנוביץ, מספריית יו"א בווילנה:

במהלך שנת 1942 החלו יהודים מקרב חוגי האינטליגנציה לשאול את עצמם: "מה זה יהודי?", לאחר שנדחקו בכוח למציאות הגטו, שבה הוגדרו כיהודים בעל כורחם. דברים ששמע מפי ילד קטן, האירו את עיניו:

"כאשר למדו בפרשת 'תולדות' את מעשה יעקב ועשיו, פתח פתאום הילד את פיו ואמר: 'המורה, אנחנו מוצאנו מיעקב, ואילו הם (כלומר אלה שעושים לנו את הרע) מוצאם מעשיו, האם נכון הדבר? והרי זה טוב. אני רוצה להיות שייך ליעקב ולא לעשיו.'"

בעקבות זה הרהר קלמנוביץ: "יכול איש הגטו פעם לתאר לעצמו בדמיונו שמציעים לפניו ברירה: הנה הוא רשאי לפשוט מעצמו את ה'אני' היהודי, הנפול, המוכה, וללבוש את ה'אני' של האדון על הגטו. הריני מציג את השאלה: במה הוא היה בוחר? כיצד היה נוהג?

אילו היה רוצה להתחלף, ליטול על עצמו ברצון את דמות האדון, הרי אז אנו יכולים להניח שאין הוא יהודי. לעומת זאת, אם הוא בוחר מרצונו החופשי להישאר יהודי, הרי הוא יהודי... להיות יהודי, פירושו בכל מקרה להיות במעלה גבוהה. המכות והייסורים בני החלוף, המתרגשים על ראש היהודים, הם בעלי טעם ומשמעות, אין הם נגישות בעלמא, ואין בהם כדי להשפיל את היהודי".

(זליג קלמנוביץ', יומן גטו וילנה, עמ' 105)

גאוותם של ישראל

על שולחנו של ראש "המוסד", מאיר דגן, ניצבת תמונה. בתמונה רואים יהודי חרדי, מבוגר עם זקן, כורע על ברכיו ומניף ידיים למעלה, בעוד שתבורה של חיילים נאצים עומדת מסביבו וצוחקת. ראש "המוסד" מספר שהאיש המבוגר הזה הוא סבו, ושהתמונה הזו עומדת יום-יום לנגד עיניו בפועלו בשמירה על ביטחונה של מדינת ישראל.

התמונה הזו מסמלת יותר מכול את ההשפלה וחוסר האונים שהנאצים רצו שנרגיש. התחושה היא, שלא רק היהודי הזקן הזה היה במצב המשפיל והנורא, אלא העם היהודי כולו. עם ישראל כולו, לכאורה, כרע על ברכיו והרים ידיים לקולן צחוקם המשפיל של הנאצים ימ"ש.

מטרתם לא הסתפקה ב"פיתרון הסופי" של השמדת העם היהודי, אלא גם בדיכוי והשפלתו. הם רצו לרמוס את כבודנו הלאומי. לכן, למשל, חייבו אותנו ללכת עם טלאי צהוב וחקקו מספר על זרועות האסירים במחנות. הם רצו שנתבייש בהיותנו חלק מהעם היהודי.

התמונה הזו, של היהודי הנרמס בידי הנאצים, צריכה לעמוד לנגד העיניים של כל אחד ואחת מאיתנו בכל יום שאנו ממלאים את תפקידנו הצבאי. מדינת ישראל וצה"ל הם ההבטחה המעשית - שיותר לא נגיע למצב כזה.

”קול דודי דופק”

בשיר השירים מתואר הקשר שבין הרעיה – כנסת ישראל, לדודה – הקב"ה. הרעיה, כנסת ישראל יושבת בחשכת הליל ומתאוה לדוד שידפוק על דלתה, ופתאום היא שומעת קול: ”קול דודי דופק: פתחי לי אחותי, רעייתי, יונתי, תמתי...”.

כך בתוך ליל הבלהות של זוועות מיידאנק, טרבלינקה, אושוויץ ושאר מחנות ההשמדה והגטאות,, בלילה זה הופיע פתאום הדוד בפתח אוהלה של הרעיה והתחיל לדפוק. עקב דפיקות אלה נולדה מדינת ישראל. כמה דפיקות דפק הדוד? דומני, שאפשר למנות שש דפיקות.

ראשית, דפיקת הדוד נשמעה במערכה הפוליטית; הצבעת עצרת האו"ם על הקמתה של מדינת ישראל הינה פלאית. בתקופה ההיא הייתה זו אולי ההצבעה היחידה שברית-המועצות וארצות המערב התאחדו בהצבעתן.

שנית, בשדה הקרב; חיל ההגנה הקטן של ישראל ניצח את צבאותיהן העצומים של ארצות ערב. נס רבים ביד מעטים נעשה לעינינו.

שלישית, אולי זו הדפיקה הגדולה ביותר; לאורך שנים טענו התיאולוגים הנוצרים שהקב"ה נטל מכנסת ישראל את זכויותיה בארץ ישראל, ושכל ההבטחות בנוגע לציון וירושלים מתייחסות במובן אלגורי אל הנצרות והכנסייה הנוצרית. כל אלו נתבדו בפרהסיא על-ידי ייסוד מדינת ישראל כטענות שקר.

רביעית, הזהות היהודית-לאומית בקרב הנוער; בראשית שנות הארבעים ההתבוללות גברה, והדחיפה לברוח מהיהדות ומעם ישראל הגיעה לשיאה. תקומת מדינת ישראל שינתה את תחושת הזהות בקרב העם היהודי ובפרט בקרב יושבי הגולה. גם אלו שאינם חיים במדינת ישראל מתפללים ומקווים לשלומה ולטובתה. בעצם העובדה ששם ישראל נישא על שפתיים, מעל גלי הרדיו, בעיתונים ובכלי התקשורת, יש בה משום הזכרה לכל יהודי על שייכותו לעמו.

חמישית, לאחר אלפיים שנה, שונאינו יודעים כי דם יהודי אינו הפקר! במשך שנים רצחו, שרפו, עינו והשפילו עד עפר יהודים באשר הם, ללא פחד ובלי לתת דין וחשבון על הדם שנשפך. מאז תקומתה של מדינת ישראל, יודע כל אדם כי דם ישראל הוא דבר שיש לו תובעים, תמיד ובכל מקום.

שישית, פתיחת שערי הארץ; עד לתקומתה של מדינת ישראל, כשיהודי נעקר ממקומו הוא נדד במדבר העמים מבלי למצוא מחסה ומעון בארץ אחרת. עתה שונה המצב. כל יהודי יודע כי יש לו ארץ לשוב אליה, ובית לשוב אליו – מדינת ישראל.

קול דודי דופק!

(נכתב על-פי מאמרו של הרב סולובייצ'יק, ”קול דודי דופק”)

דברים מאת הרב אהרון ליכטנשטיין, ראש ישיבת הר עציון

מבחנו הוא באי-שכחת השואה, ובהפקת לקחים לעתיד...

... צריכה לפעם בנו תחושה של שליחות, הרגשת מחויבות כלפי הקב"ה וכלפי אלה שמסרו נפשם. עלינו, על הנשארים במערכה, לאזור גבורה, להטות שכס ולשאת את חזונם של הנספים אל העתיד. אותה האחריות שהייתה מוטלת אז, מוטלת עתה על ציבור קטן הרבה יותר, ולכן עלינו להתאמץ ככל כפליים. אפילו אם פעם אדם שבנה את עצמו היה חופשי להתחשב יותר בעצמו ובשיקולים האישיים, בדורנו עלינו לראות את עצמנו כחלק מכנסת ישראל, להמשיך את דרך הראשונים ולהרים את השרביט שנשמט מידיהם. במובן מסוים, כולנו ניצולי שואה. עלינו תמיד לחשוב על תועלת הציבור ולעשות ככל יכולתנו כדי לשרת אותו. חזוננו הלאומי הגדול המלהיב לא עומעם בשום אופן, ועלינו לחזור להקדיש את עצמנו להגשמתו.

אחד מהניצולים נשאל: "אחרי השואה עודך יהודי?" וענה מייד: "אלא מה, אהיה גוי?!"

יחד עם המאמצים המחודשים לטובת כנסת ישראל (ותורת ישראל), הבה נקבל על עצמנו את המשימה שנבצרה מאיתם: בניית ארץ ישראל ופיתוחה. היוצא ממחנות ההשמדה יוצא בדיכאון עמוק; ואיך אפשר אחרת? אך היוצא ורואה את ערי יהודה ואת ירושלים בבניין, יכול להתעודד. לא נעסוק ב'פנקסנות' האומרת שזה הפיצוי שנתן לנו ה' על החורבן בשואה. אין במדינת ישראל מענה לאותה קושיה, אלא פתח לשליחות. היא איננה תשובה, אלא אתגר וייעוד, ועלינו לעשות להתגשמותו של ייעוד זה.

(מתוך: "אור פניך יהלכון", עמ' 144-145)